

2013-14

GUIA DOCENT
ARQUEOLOGIA GENERAL

Any acadèmic 2013-14

Informació general de l'assignatura

Denominació	ARQUEOLOGIA GENERAL
Codi	100016
Semestre d'impartició	2n Semestre - Avaluació Continuada
Caràcter	Obligatòria
Nombre de crèdits ECTS	7
Crèdits teòrics	0
Crèdits pràctics	0
Departament/s	Història
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.
Idioma/es d'impartició	Català
Horari de tutoria/lloc	Dimecres 16 a 19 h. Dijous 16 a 19 h.

JUNYENT SANCHEZ, EMILI

Objectius acadèmics de l'assignatura

Introducció a la història de l'arqueologia, la teoria arqueològica i els mètodes de l'excavació i recerca. Les restes arqueològiques com a font de coneixement del passat, recurs patrimonial a fruit i herència a transmetre.

En tant que obligatòria a la titulació del Grau d'Història, l'assignatura s'orienta a la formació d'historiadors/ores i d'arqueòlegs/òlegues; també pot resultar especialment útil a futur titulats/ades d'Història de l'Art.

S'enfoca en tant que disciplina i angulació que analitza el passat des de la seva materialitat, des de la llunyana prehistòria fins les etapes de la història moderna, prioritzant artefactes i ecofactes, des de la llavor carbonitzada fins a l'estructura monumental, des de les eines de sílex fins l'arqueologia industrial, i mostrant la complementarietat amb altres fonts documentals escrites i epigràfiques. S'insisteix en la ineludible perspectiva multidisciplinària dels equips de recerca arqueològica.

És objectiu central del curs analitzar les possibilitats del passat, com a font de coneixement i com a generador de patrimoni, i sensibilitzar sobre la necessitat de socialitzar els resultats científics i les restes arqueològiques. En aquest sentit s'estudiaran els potencials usos socioculturals, l'explotació de les restes arqueològiques com a recurs turístic i a la vegada els riscos de les pulsions polítiques i/o mercantilitzadores sobre el passat.

L'objectiu és formatiu i instructiu i s'oferirà formació i informació sobre l'exercici professional de l'arqueologia.

Competències

Competències transversals

L'adquisició de les competències transversals del Grau s'assoleix globalment cursant totes les assignatures, donat que van associades a àmbits de coneixement compartits i a metodologies docents en ocasions igualment compartides. L'Arqueologia ha de contribuir a l'adquisició de les competències generals personals i instrumentals i de les específiques, tant personals com sistèmiques i instrumentals.

Cursant l'assignatura haurà de comportar millores en l'adquisició de les següents competències transversals o capacitats:

- Capacitat de comunicació oral i escrita en llengua catalana i castellana.
- Capacitat d'utilitzar la terminologia i les tècniques de l'àmbit disciplinari i professional.
- Capacitat d'observació, de lectura crítica, d'anàlisi i d'argumentació.
- Capacitat de síntesi, comprensió/compremsió.
- Capacitat pel treball individual i l'aprenentatge autònom.
- Capacitat pel treball en equip.
- Capacitat en l'ús aplicat de les TIC, incentivant, al mateix temps, la lectura i la consulta bibliogràfica.

Competències específiques i objectius formatius

Primera.- Proporcionar un panorama general, dels processos de canvi històric i del desenvolupament de les diferents formacions socials històriques concretes.

1. Reconeixement de la diversitat cultural en el desenvolupament històric.

Segona.- Coneixement de la història de l'arqueologia des de la perspectiva de la història de les idees.

2. Consciència crítica de la relació entre materialitat i ideologia, entre ciència i context socioeconòmic, polític i cultural.

Tercera.- Conèixer de primera mà els materials i jaciments arqueològics.

Quarta.- Conèixer de primera mà el patrimoni arqueològic com a recurs.

3. Compromís amb el patrimoni arqueològic en tant que bé públic.

Cinquena.- Coneixement del patrimoni arqueològic de les terres de Lleida.

4. Compromís amb la socialització del coneixement del passat.

Sisena.- Consciència crítica de la relació entre el present i el passat, dels usos del passat.

5. Incentivar el raonament crític; fonamentar i relativitzar les pròpies conviccions.

Setena.- Coneixement de les tècniques d'excavació i registre.

6. Capacitat de lectura, anàlisi i interpretació del registre arqueològic.

7. Adquisició de perspectiva diacrònica, de "cultura estratigràfica".

8. Iniciació a la capacitat professional.

Continguts fonamentals de l'assignatura

TEMARI

11 blocs estructurats en 67 temes; ni els blocs ni els temes tenen tots la mateixa entitat, ni es corresponen cadascun a una classe. El desenvolupament exhaustiu del programa que s'oferix vol ser un guió i un ajut per al seguiment de les classes teòriques i per al treball propi de l'estudiant.

BI.- INTRODUCCIÓ.

TEMA 1.- ¿Qué és l'arqueologia?.

¿Per a qué serveixen els arqueòlegs i les arqueòleges?. Passat: patrimoni i coneixement. Indiana Jones i l'imaginari popular: Tresors i aventura, amateurisme i arqueologia. Sherlock Holmes i la visió detectivesca: El paradigma indiciari i la ciència de la deducció. S. Freud i el psicoanàlisi: La dignitat del subsòl.

TEMA 2.- L'arqueologia, una disciplina històrica.

El cicle de la producció de coneixement en l'arqueologia: coneixement històric, patrimoni arqueològic i socialització del passat. Arqueologia i prehistòria. Arqueologia i història antiga. Arqueologia i història. Una ciència social. ¿Arqueologia o arqueologies?. La unitat de l'arqueologia. Els arxius del subsòl. La naturalesa destructora de la pràctica excavatòria. L'arqueòleg/òlega: el risc tecnicista ¿historiador/a o excavador/a?

TEMA 3.- L'arqueologia, ¿una disciplina científica?

Possibilitat i impossibilitat de coneixement objectiu en arqueologia. Caracter i limitacions del registre arqueològic. Agnòstics i factòlegs. La il·lusió positivista: de la mística estratigràfica

al mesianisme de l'arqueologia informàtica. El risc de l'anticientifisme postmodern. Teoria i pràctica: ¿a excavar s'apren excavant?. ¿Crisis de l'arqueologia?. Aspectes epistemològics.

TEMA 4.- Arqueologia i societat.

"Costos i beneficis" en arqueologia: justificació social de l'arqueologia. Ciència i ideologia: arqueologia i poder. Arqueologia i política de recerca: urgències *versus* recerca bàsica. L'ensenyança de l'arqueologia a la Universitat. Arqueologia i àrees de coneixement. Arqueologia i plans d'estudis: Bolònia i l'EEES. Titulacions i món laboral: les sortides professionals. Les noves plataformes professionals: l'exercici lliure de la professió, les empreses, els serveis municipals. Els nous àmbits: arqueologia d'intervenció (comercial, contractual, de gestió, urgències). Arqueologia urbana i nous reptes. La "bombolla del totxo" i l'arqueologia.

TEMA 5.- Arqueologia i patrimoni.

El patrimoni com a materialització del passat. La socialització del passat: coneixement, conservació i gaudi. ¿R+D+I en humanitats?, ¿qué vol dir?. ¿Qué conservar, quan i per a qué?. Arqueologia i política cultural. Arqueologia i mercat. El patrimoni arqueològic: domini públic i domini privat. El patrimoni arqueològic com a font de riquesa. La presentació al públic dels jaciments arqueològics: models de museïtzació i gestió. La difusió: entre el academicisme i la banalització. Arqueologia experimental: Investigar/comunicar/investigar.

BII.- HISTÒRIA DE L'ARQUEOLOGIA

TEMA 6.- Precedents.

Arqueologia: etimologia i camp semàntic. Curiositat i antiquarisme en l'antiguitat grecoromana i oriental.

TEMA 7.- La pre-arqueologia.

Viatgers i antiquaris fins el segle XVIII. Dil·letants i saquejadors.

TEMA 8.- Història de l'arqueologia moderna: el segle XIX.

El naixement de l'arqueologia prehistòrica: la geologia i l'antiguitat de l'home. El Sistema de les Tres Edats.

TEMA 9.- Els inicis de l'arqueologia moderna fins a mitjans del segle XX.

Pitt Rivers i Flinders Petrie. V.G. Childe: la revolució conceptual. M. Wheeler: la maduració metodològica de l'arqueologia de camp. L'irrupció del carboni 14.

(continua en el Bloc III).

TEMA 10.- Història de l'arqueologia a Espanya.

Precedents. Els orígens de l'arqueologia peninsular: Des de Casiano del Prado fins la creació de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades (1912). De 1915 fins la guerra 1936-1939. L'arqueologia espanyola sota el règim franquista. La introducció del mètode estratigràfic.

TEMA 11.- Història de l'arqueologia als Països Catalans.

Precedents: els humanistes dels segles XVI, XVII i XVIII. De Joan Ramis a la creació de la Secció Històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907). Renaixença i Noucentisme. Pere Bosch Gimpera. L'Escola Catalana d'Arqueologia (1915-1939). De la postguerra fins als anys vuitanta.

BIII.- CORRENTS TEÒRICS EN ARQUEOLOGIA.

TEMA 12.- L'explicació del passat.

Les eines explicatives bàsiques de l'arqueologia tradicional. Cultura arqueològica. Difusionisme.

TEMA 13.- L'arqueologia prehistòrica a Europa fins els anys 60.

L'historicisme cultural positivista. V.G. Childe i el marxisme.

TEMA 14.- La "New Archaeology".

L'arqueologia processual. El seu impacte a Europa. D. L. Clarke (1973): "la pèrdua de la innocència".

TEMA 15.- Tendències actuals de la investigació arqueològica.

El Gran i Etern Debat: Materialisme *versus* Idealisme. La polèmica post-processual: l'arqueologia contextual o simbòlica. L'arqueologia processual-cognitiva. El reformisme pragmàtic. L'arqueologia marxista.

TEMA 16.- El despertar de l'arqueologia teòrica a l'Estat espanyol i als Països Catalans.

BIV.- ETNOARQUEOLOGIA I ARQUEOLOGIA EXPERIMENTAL

TEMA 17.- Etnoarqueologia: l'experiència de l'altre.

Objectius i definicions. L'etnoarqueologia dels orígens a l'actualitat.

TEMA 18.- Els projectes etnoarqueològics.

Existeix una metodologia etnoarqueològica? El disseny d'un projecte etnoarqueològic.

TEMA 19.- La pràctica etnoarqueològica.

Tecnologia i societat. Processos de formació del registre arqueològic.

TEMA 20.- Perquè experimentar en arqueologia?

Definicions d'arqueologia experimental. La naturalesa de l'experiment.

TEMA 21.- Camps d'aplicació de l'arqueologia experimental: producció ceràmica, metal·lúrgia, arquitectura, construcció...

TEMA 22.- Camps d'aplicació de l'arqueologia experimental: bestiar i agricultura.

BV.- ESTRATIGRAFIA GENERAL.

TEMA 23.- La historicitat del subsòl.

Sempre hi ha estratigrafia. Una angulació possible: la cultura estratigràfica. Seqüència general d'un jaciment i realitat estratigràfica en un punt concret. L'estratigrafia i els seus vicis: mecanicisme, verticalisme, tipologisme i cronologisme.

TEMA 24.- Harris i la teoria estratigràfica. Estratigrafia geològica i estratigrafia arqueològica.

Estrat natural i estrat antròpic. Les lleis de l'estratigrafia arqueològica. Llei de continuïtat original. Llei de horitzontalitat original. Llei de successió estratigràfica. Llei de superposició.

TEMA 25.- L'estrat arqueològic. El procés d'estratificació. Tafonomia.

Estratificació natural i antròpica: erosió/destrucció, moviment/transport i depòsit/acumul. Causes generadores dels estrats: construcció, ocupació, destrucció, abandonament, terraplenat, deposició natural. Activitats i pauses en l'estratificació. Caracterització de l'estrat arqueològic: coloració, textura i duresa. Mètodes per identificar i delimitar un estrat. Components del

material estratificat, orgànics i inorgànics. Trets característics: superfície, contorn, relleu, volum, posició estratigràfica, relacions amb altres estrats i datació. Estratigrafia interna o microestratigrafia d'un estrat. Els avatars de l'estratificació: factors de subversió de les lleis estratigràfiques.

TEMA 26.- Superfície i superfície "in se".

Hutton i la idea de disconformitat geològica. Harris. Carandini. El concepte d'interestrat o interfàcie. Interestrat de destrucció. Interestrat de període. Interestrat d'estrat vertical i d'estrat horitzontal.

BVI.- L'ARQUEOLOGIA I LA DIMENSIO TEMPS.

TEMA 27.- El temps en l'arqueologia

Contemporaneïtat i seqüència. Classificar, comprendre, comparar. Temps arqueològic i temps real. La il·lusió dels sistemes de períodes.

TEMA 28.- Cronologia absoluta i cronologia relativa.

Dates històriques i datació arqueològica. La prehistòria europea i la datació creuda.

TEMA 29.- Sistemes de datació absoluta.

Mètodes radiomètrics, mètodes químics, mètodes basats en canvis en el medi ambient. Datació isotòpica. Datació radiocarbònica. La revolució del C14. Espectrometria del accelerador de partícules (AMS). Calibració i datació calendàrica. Termoluminescència.

TEMA 30.- Cronologia relativa.

Sistemes de datació arqueològica. Estratigrafia i cronologia. La tipologia i els seus principis. Elements de datació intrínseca i extrínseca.

TEMA 31.- ¿Qué data un estrat?. ¿Com ancorar en el temps una seqüència?

Datació estratigràfica: relacions estratigràfiques (anterioritat, posterioritat, contemporaneïtat) i posició primària o secundària. Datació arqueològica: els materials. Materials fabricació, temps d'ús i amortització. **Terminus ante quem** (TAQ) i **terminus post quem** (TPQ).

TEMA 32.- Casos especials de deposició.

La troballa tancada (closed find, ensemble close), el tresor, l'amagatall. Acumulació: primària i secundària. Contemporaneïtat de deposició, de fabricació i d'utilització. El carregament d'un vaixell enfonsat: el derelict.

BVII.- L'ARQUEOLOGIA DE CAMP.

TEMA 33.- Diferents tipus d'excavacions segons context i característiques del jaciment, del projecte o de la intervenció.

Preventives. Programades. Urgències. Tipus de jaciments i tractaments específics. Campaments a l'aire lliure (baixa o nul·la activitat constructora, ocupacions curtes, freqüentacions). Assentaments amb arquitectura en terra i materials peribles. Estructures negatives. Coves. Túmuls. Necròpolis. L'arqueologia clàssica i els grans edificis. L'arqueologia urbana i els jaciments pluriestratificats.

TEMA 34.- Equip tècnic i multidisciplinarietat sobre el terreny.

Treball en equip i àmbits de responsabilitat personalitzada. L'excavació i el registre. Integració dels especialistes en el procés d'excavació i investigació. Definició de l'estratègia i la metodologia i coordinació de la recollida de mostres. Les ciències de la terra (geomorfologia, edafologia...), la restitució paleoambiental (palinologia, antracologia, malacologia...), la reconstrucció paleoeconòmica (macro i microfauna, paleocarpologia, paleometal·lúrgia, fitòlits...), els mètodes físico-químics (datació...). La restauració de materials a conservar "in situ" i l'extracció de materials delicats o en precari estat de conservació.

TEMA 35.- Instrumental d'excavació.

¿Pala mecànica i pic pesat o bisturí i pinzell?: un fals dilema. Medis mecànics: microcompressor, assecador, pulveritzador, pala mecànica, etc. Eines manuals: paleta catalana, paletí, picola, espàtules, pinzells, tallants, garbells, etc. Màquina de flotació. Material de dibuix, topogràfic, fotogràfic, etc.

TEMA 36.- La pre-excavació.

L'excavació no és un fi en si mateixa. El "lloc" d'una intervenció arqueològica en el procés de realització d'un projecte de recerca o d'una actuació de salvament. Fixació prèvia d'objectius. Recollida prèvia d'informació. Selecció del jaciment.

TEMA 37.- La prospecció de superfície.

¿Cóm es descobreix un jaciment?. Aparició fortuïta: acció d'elements naturals (erosió, moviments de terres, etc.) o intervenció humana (treballs agrícoles, construcció, etc.). La dada procedent d'excavació i la dada procedent de prospecció: ¿el mateix estatus?. L'àrea prospectada: macro i micro-prospecció. Tipus de prospecció i intensitat. Les tècniques de mostreig. La recollida i la interpretació de la informació. Les cartes arqueològiques: investigació i protecció del patrimoni. La identificació sobre el terreny. Percepció remota i fotografia aèria. Prospecció electromagnètica. El radar d'alta resolució (R.A.R.). Detector de metalls.

TEMA 38.- Les formes de plantejar una excavació.

Variables que condicionen l'elecció d'una estratègia adequada. L'excavació selectiva o espacialment limitada. La cala: l'assaig orientatiu. Les rases: localització d'estructures i obtenció de seccions. Quadres i passadissos. L'excavació extensiva: *Open area*.

TEMA 39.- El procediment d'excavació: els mètodes estratigràfics.

L'excavació estratigràfica sinònim d'excavació moderna i científica. El sistema Wheeler. Significació en la història de l'arqueologia. Wheeler, Kenyon, Lamboglia, Courbin...

TEMA 40.- El procediment d'excavació: els mètodes "arbitraris".

La tradició geològica: Romaní, Gandia i Pericot. El mètode Meroc-Laplace. El mètode d'excavació per alçades horitzontals artificials i projecció selectiva lateral sobre els talls de l'Institut Arqueològic Alemany de Madrid.

TEMA 41.- El mètode d'excavació extensiva o "open area".

La moderna tradició anglosaxona: Biddle (1962, 1965), Barker (1975, 1977), Hurst (1975, 1979), Harris (1979). Crítica al sistema wheelerià. L'estratègia de l'excavació: ¿excavació vertical privilegiant la visió seqüencial o excavació horitzontal afavorint la visió conjunta d'estructures contemporànies?. El mètode Barker-Harris-Carandini. De la preeminència de la secció (Wheeler, Lamboglia) a la primàcia del diagrama estratigràfic. Conceptes bàsics. Organització espacial de l'excavació. La quadricula: base del registre gràfic i de la coordinació de materials. Zones i sectors. Control estratigràfic. Seccions en els talls. Seccions acumulatives. Diagrama estratigràfic (Harris Matrix).

BVIII.- LA DOCUMENTACIO.

TEMA 42.- ¿Qué registrar i com registrar-ho?.

Un somni impossible: fer reversible l'excavació. Una realitat asequible: una documentació susceptible d'estudi a posteriori. Una exigència: explicitació del mètode emprat. ¿Observar-ho tot, anotar-ho tot o selecció conscient? La fascinació tecnològica: "descripcions objectives" (multiplicitat de mesures, dades i anàlisis) versus anàlisi interpretativa. Documentació analítica-descriptiva i documentació interpretativa. Documentació, arxiu i publicació.

TEMA 43.- El registre de dades en l'excavació.

Documentació escrita. Del vell "diari de camp" a les fitxes informatitzades i la Harris Matrix. Organització espacial i registre. Els conceptes bàsics: Quadricula, Zona i Sector.

TEMA 44.- Documentació estratigràfica escrita.

Unitat estratigràfica, individualització, identificació, numeració i excavació. La descripció sistemàtica de les unitats estratigràfiques: la fitxa d'UE. La fitxa de FET. La fitxa d'ESTRUCTURA.

TEMA 45.- Documentació estratigràfica escrita.

El diagrama estratigràfic. Usos i funcions del diagrama. Representació de la seqüència, de la fasificació i de la periodització. La gestió i organització espacial (magatzems). En la publicació.

TEMA 46.- Documentació gràfica.

¿Quan fer una planta?: UE, FET, fase, període. Plànols: zona, sector puntual. Seccions als talls i seccions acumulatives. Seccions: generals, secundàries i puntuals. Fitxes d'inventari. Alçats. Isonometries i reconstruccions.

TEMA 47.- Documentació fotogràfica.

Tipus: documentals, publicables, de conjunt, de detall, semiaèries, aèries, materials peribles, didàctiques, etc. Referències visibles necessàries: jaciment, any, escala, identificació topogràfica i estratigràfica, orientació, número d'inventari. Inventari fotogràfic.

TEMA 48.- Documentació escrita del material.

Ceràmic, no-ceràmic i mostres. Sistemes de marcatge. Referències necessàries: jaciment, any, procedència estratigràfica, número d'inventari. Fitxes d'inventari i classificació.

TEMA 49.- ¿Una nova dimensió del registre? Representació d'hipòtesi i Restitucions integrals.

Incorporació al sistema de registre de 3D, realitat virtual RV, realitat augmentada RA, de la infografia i les aplicacions multimèdia

BIX.- DISCIPLINES I TÈCNiques INTEGRADES.

TEMA 50.- Ecologia, paleoambient i recursos

La reconstrucció del paleoambient i la paleoeconomia. Mostreig i tractament de mostres en el marc d'una intervenció arqueològica.

TEMA 51.- Arqueobotànica I: microrestes

Palinologia: definició, mostreig, tractament, identificació, comptatge, interpretació. Fitolologia: definició, mostreig, tractament, identificació, interpretació.

TEMA 52.- Arqueobotànica II: macrorestes

Antracologia: identificació, comptatge, interpretació. Carpologia: identificació, comptatge, interpretació.

TEMA 53.- Arqueozoologia

Macrofauna: tractament al terreny i al laboratori, identificació, comptatge, eines d'interpretació. Ictiofauna: mostreig i recollida manual, identificació, comptatge, interpretació. Microfauna, avifauna, malacologia, entomologia

TEMA 54.- Anàlisi antropològica.

Reconstrucció de l'aspecte físic. Determinació del sexe i edat. Capacitat craniana. DNA. Paleopatologies. L'estudi de les restes incinerades. El microscopi electrònic, el desgast dental i l'alimentació.

TEMA 55.- Arqueometria i geoarqueologia

Anàlisi de materials (ceràmiques, metalls, etc.). Indústria lítica i traceologia. Geoarqueologia: petrologia i edafologia. Geomorfologia:

BX.- ARQUEOLOGIA SUBAQUÀTICA.

TEMA 56.- Història de l'arqueologia sota l'aigua.

L'escafandra autònoma. Aigües marines i aigües terrestres. El desenvolupament de l'arqueologia subaquàtica: Albenga (1950), Grand Congloué (1952-1957), Cap Gelidonia (1960), Madrague de Giens (1972) i Culp IV (1984-1988). L'arqueologia subaquàtica avui a Catalunya i a l'estat espanyol.

TEMA 57.- El jaciment subaquàtic.

Formació d'un estrat submergit. Aspectes geològics del jaciment sota l'aigua. El nivell del mar, les fluctuacions i els assentaments enfonsats. El peci o derelict.

TEMA 58.- L'arqueòleg sota l'aigua.

Les condicions de treball. Fisiologia de la immersió. L'escafandra autònoma i l'equip en general. La càmera hiperbàrica o de descompressió.

TEMA 59.- La prospecció submarina.

Sonar. Magnetòmetre. Prospecció marítima. GPS. El fons marí. Tipus de costa i punts negres. Rutes de navegació.

TEMA 60.- Les tècniques d'excavació subaquàtica.

Maniga de succió i expulsió d'aigua. Instrumental específic. Problemes de permanència i comunicació sota l'aigua.

TEMA 61.- La documentació.

Triangulació i reticulat. L'aixecament planimètric. Fotogrametria i catografia submarina.

BXI.- ARQUEOLOGIA, PATRIMONI I LEGISLACIÓ.

TEMA 62.- El patrimoni: la materialitat del passat. Les restes arqueològiques com a font de coneixement i de memòria construïda o identitat col·lectiva. Recuperar, conservar, transmetre i fruir. Criteris d'actuació sobre el patrimoni arqueològic. Models de presentació al públic del patrimoni arqueològic *in situ*.

TEMA 63.- Normatives i mecanismes de protecció del P.A. Carta arqueològica, inventaris i protecció del patrimoni. Llei del Sòl i intervenció municipal. Arqueologia urbana i normatives específiques d'excavació. Arqueologia i centres històrics, Arqueologia i urbanisme. La protecció del patrimoni arqueològic. Avaluació de dipòsits arqueològics i mapes de risc. Planificació i arqueologia preventiva contra arqueologia d'urgències. L'arqueòleg i la "post-excavació": com deixar el que s'ha excavat. Conservació i manteniment dels jaciments.

TEMA 64.- Els textos normatius internacionals. Centres emissors. Cartes, Convenis, Directrius. De la Carta de Atenas 1931 a les Cartes del Restauro, Roma 1972 i 1987. Arqueologia i U.E. Conveni Europeu (1969) per a la protecció del patrimoni arqueològic al qual s'adherí Espanya l'any 1975.

TEMA 65.- Legislació espanyola sobre el patrimoni històric-artístic.

Llei de 1911 i Decret de 1912. Llei de 1933 i Decret de 1936. Ley 16/1985, de 25 junio del Patrimonio Histórico Español i Real Decreto núm. 111/1986, de 10 de enero, de desarrollo parcial de la ley. El seu desenvolupament normatiu en l'Estat de les Autonomies. La qüestió dels Parcs Arqueològics.

TEMA 66.- La protecció del patrimoni subaquàtic.

Arqueologia i lleis del mar. Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Cultural Subaquàtic, UNESCO, París 2001. El cas Odyssey Marine Exploration.

TEMA 67.- Legislació de la Generalitat de Catalunya.

Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. Decret sobre les intervencions arqueològiques Concepte de patrimoni arqueològic i règims de protecció. Béns culturals d'interès nacional (BCIN): definició, classificació i procediment de declaració. Organigrama del Departament de Cultura i ubicació de la Direcció General del Patrimoni Cultural i del Servei d'Arqueologia. Estructura del propi servei i servei territorials.

Eixos metodològics de l'assignatura

Al llarg del curs, en les classes presencials s'ofereixen continguts i, sobretot, eines crítiques per cercar informació sobre els temes i les qüestions plantejades. L'antic paper del docent d'oferir informació s'ha acabat. "Tota" la informació està disponible *on line*, però cal ser capaç de discriminar-la. Això exigeix més de l'estudiant que ha de preparar els temes a partir del seu treball amb l'ajut de les orientacions i els criteris que rebí i vagi desenvolupant.

Les classes presencials serviran per presentar els temes. Amb l'ajut de power points es presentaran projectes de recerca, projectes de posada en valor, casos conflictius, etc.

Caldrà ajustar en el calendari dues sortides de camp amb l'objectiu de visitar jaciments arqueològics, projectes de presentació al públic i museus i centres d'interpretació.

Els i les estudiants tenen l'oportunitat d'incorporar-se als projectes de recerca participant en el treball del laboratori, en tasques de rentat de materials, siglat i dibuix. També poden participar en activitats com seminaris organitzats en el marc de la Secció del Departament d'Història (en 2014 sobre materials ceràmics d'època ibèrica), en la Setmana de la Prehistòria, en el Curs Teòric-pràctic d'Arqueologia de la Universitat d'Estiu (prèvia matrícula) o en la campanya anual d'excavacions a la Fortalesa dels Vilars d'Arbeca (places limitades).

Pla de desenvolupament de l'assignatura

Nº classe i data (17 F a 13 J)	Temari	Activitats complementàries i de seguiment	
1ª. 21-02	- Presentació de l'assignatura B I.- INTRODUCCIÓ Tema 1.- Què és l'arqueologia?	. Com fer un comentari de text (CT) . Entrega del 1er CT . Power Point: <i>El projecte de la Bastida, Totana, Murcia.</i>	
2ª. 27-02	Tema 2.- L'arqueologia una disciplina històrica Tema 3.- ¿L'arqueologia una disciplina científica?	. Com fer una ressenya . Presentació dels dos llibres a ressenyar . Power Point: <i>Numancia, Garay, Soria</i>	
3ª. 28-02	Tema 4.- Arqueologia i societat Tema 5.- Arqueologia i patrimoni	. Recollida 1er CT . Power Point: - <i>El Born Centre Cultural</i> - <i>Reenactment</i>	
4ª. 06-03	B X.- ARQUEOLOGIA SUBAQUÀTICA Tema 56.- Història de l'arqueologia sota l'aigua Tema 57.- El jaciment subaquàtic Tema 58.- L'arqueòleg sota l'aigua Tema 59.- La prospecció submarina Tema 60.- Les tècniques d'excavació subaquàtica Tema 61.- La documentació	. Debat: <i>El cas Odyssey Marine Exploration</i> B XI. Tema 66.- La protecció del patrimoni subaquàtic. Arqueologia i lleis del mar. Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Cultural Subaquàtic. UNESCO. Paris 2001. . <i>Manual UNESCO Patrimoni Cultural Subaquàtic</i>	
5ª. 07-03	B II.- HISTÒRIA DE L'ARQUEOLOGIA Tema 6.- Precedents Tema 7.- La pre-arqueologia	Power Point. <i>El patrimoni arqueològic com a recurs dinamitzador. El cas de Cartagena.</i> Tres powers: Qart Hadsh-Cartago Nova, tenatre romà; Arqua; Cerro Molinete	
6ª. 13-03			Sortida de camp. Visita jaciments arqueològic Castellet de Banyoles (Tivissa); Castellet de la (Benifallet); L'Assut (Tivenys); Moleta del Remo Puig de la Nao (Benicarló)

7 ^a . 14-03	Tema 8.- Història de l'arqueologia moderna: el segle XIX	. Entrega 2on CT . Power Point. <i>El patrimoni arqueològic com a recurs dinamitzador: Menorca, la illa BIC</i>	
8 ^a . 19-03			Seminari sobre ceràmica àtica, figures roges i Confrontació dels materials de Vilars i Sikarra.
9 ^a . 20-03	Tema 9.- Els inicis de l'arqueologia moderna fins mitjans del segle XIX	. Power Point. <i>Patrimoni fràgil: l'art franco-cantàbric</i> . Recollida 2on CT	
10 ^a . 21-03	Tema 10.- Història de l'arqueologia a Espanya		
11 ^a . 27-03	Tema 11.- Història de l'arqueologia als Països Catalans	Power Point. Debat: <i>L'Espai Transmissor del dolmen de Reguers de Seró</i> - <i>Can Tacó, Montmeló, Montornès del Vallès</i>	
12 ^a . 28-03			Conferència. Tània Álvarez (SAP): Arqueologia Recursos disponibles en el SAP, egipci, calaix d'Arqueologia
13 ^a . 03-04	B III.- CORRENTS TEÒRICS Tema 12: l'explicació del passat Per Bosch Gimpera Tema 13.- L'arqueologia prehistòrica a Europa fins els 60 Vere Gordon Childe	Power Point. - <i>El patrimoni arqueològic del Baix Segre</i> - <i>Vila Fortunatus, Fraga.</i>	
14 ^a . 04-04	Tema 14.- La New Archaeology Tema 15.- La posmodernidad. L'arqueologia contextual o simbòlica Tema 16.- El despertar de l'arqueologia teòrica a l'Estat Espanyol	. Power Point. - <i>Parc Arqueològic de IESSO Guissona</i> - <i>Roca dels Bous, Sant Llorenç de Montgai</i>	
15 ^a . 10-04			Sortida Baix Segre. Es visiten: oppidums ilerges (Soses) i Roques de Sant Formatge (Seròs); pèl bronze final de Genó (Aitona); necròpolis tumular Roques de Sant Formatge; basílica paleocristiana visigòtica de Bobalar (Seròs); i monestir trinitari (Seròs).

15ª. 10-04	<p>B IV.- ETNOARQUEOLOGIA I ARQUEOLOGIA EXPERIMENTAL</p> <p>Tema 17.- Etnoarqueologia: l'experiència de l'altre</p> <p>Tema 18.- Els projectes etnoarqueològics</p> <p>Tema 19.- La pràctica etnoarqueològica</p> <p>Tema 20.- Perquè experimentar en arqueologia? Recerca i potencial didàctic.</p> <p>Temes 21 i 22.- Camps d'aplicació de l'arqueologia experimental</p>	<p>. Entrega 3er CT</p> <p>. Power Point. Patrimoni, memòria. <i>El Turó de la Rovira, Barcelona</i></p>	
13ª. 11-04	<p>B V.- ESTRATIGRAFIA GENERAL</p> <p>TEMA 23.- La historicitat del subsòl</p> <p>TEMA 24.- Estratigrafia geològica i estratigrafia arqueològica</p>	<p>Power Point: <i>El projecte d'Atapuerca, Burgos</i></p>	
14ª. 24-04	<p>Tema 25.- L'estrat arqueològic. El procés d'estratificació. Taínomia.</p> <p>Tema 26.- Superfície i superfície "in se". Hutton i la idea de la discontinuïtat geològica. Harris, Carandini. El concepte d'interestrat o interfície. Interestrat de destrucció. Interestrat de període.</p>	<p>. Recollida 3er CT</p> <p>. Power Point: <i>La Illeta del Campello, Alacant</i></p>	
15ª. 11-04	<p>B VI.- L'ARQUEOLOGIA I LA DIMENSIO TEMPS</p> <p>Tema 27.- El temps en l'arqueologia. Contemporaneïtat i seqüència. Classificar, comprendre, comparar. Temps arqueològic i temps real. La il·lusió dels sistemes de períodes</p> <p>Tema 28.- Cronologia absoluta i cronologia relativa. Dates històriques i datació arqueològica. La prehistòria europea i la datació creuada</p>	<p>. Power Point: <i>La Campa Torres, Gijón</i></p>	
	VACANCES SETMANA SANTA, 24 festa major estudiantat		
16ª. 25-04	<p>Tema 29.- Sistemes de datació absoluta. Mètodes radiomètrics, químics, basats en canvis en el medi ambient. Datació isotòpica. Datació radiocarbònica. La revolució del carboni 14. Espectrometria del accelerador de partícules AMS. Calibració i datació calendàrica. Termoluminiscència.</p> <p>Tema 30.- Cronologia relativa. Sistemes de datació arqueològica. Estratigrafia i cronologia. La tipologia i els seus principis. Elements de datació intrínseca i extrínseca.</p>	<p>. Power Point:</p> <p>- <i>La Motilla del Azuer, Daimiel, Ciudad Real</i></p> <p>- <i>El Cerro de la Encantada, Granátula de Calatrava, Ciudad Real</i></p>	
17ª. 02-05	<p>Tema 31.- Què data un estrat? ¿Com ancorar en el temps una seqüència? Datació estratigràfica i datació arqueològica. Terminus ante quem (TAQ) i terminus post quem (TPQ)</p> <p>Tema 32.- Casos especials de deposició. Troballa tancada, acumulació primària i secundària. El derelict.</p>	<p>. Entrega 4art CT</p> <p>. Recollida 1era ressenya</p> <p>. Power Point: <i>La Bastida de les Alcuses, Moixent.</i></p>	

18 ^a . 08-05	<p>B VII.- L'ARQUEOLOGIA DE CAMP</p> <p>TEMA 33.- Diferents tipus d'excavacions segons context i característiques del jaciment, del projecte o de la intervenció. Preventives. Programades. Urgències. Tipus de jaciments i tractaments específics.</p> <p>Tema 34.- Equip tècnic i multidisciplinarietat sobre el terreny</p> <p>Tema 35.- Instrumental d'excavació</p> <p>Tema 36.- La pre-excavació</p>	. Power Point: <i>Los Millares, Santa Fé de Mondújar, Almería.</i>	
19 ^a . 09-05	Tema 37.- La prospecció de superfície	. Recollida 4art CT	
20 ^a . 15-05	<p>Tema 38.- Les formes de plantejar una excavació. La cala: assaig orientatiu. Les rases: localització d'estructures i obtenció de seccions. Quadres i passadissos. L'excavació extensiva: <i>open area</i></p> <p>Tema 39.- El procediment d'excavació: els mètodes estratigràfics. L'excavació estratigràfica sinònim d'excavació moderna i científica. El sistema Wheeler. Significació en la història de l'arqueologia. Wheeler, Kenyon, Lamboglia...</p>	Power Point: <i>La Ruta dels Ibers del Baix Aragó</i>	
21 ^a . 16-05	<p>Tema 40.- El procediment d'excavació: els mètodes "arbitraris". La tradició geològica: Romani, Gandía, Pericot. El mètode Meroc-Laplace. El mètode d'excavació per alçades horitzontals artificials i projecció selectiva la teral sobre els talls del Institut Arqueològic Alemany de Madrid.</p>	. Power Point: <i>Seidesken. El Cabezo de Alcalá, Azaila</i>	
22 ^a . 22-05	<p>Tema 41.- El mètode d'excavació extensiva o open area. La moderna tradició anglosaxona: Biddle (1962, 1965), Barker (1975, 1977), Hurst (1975, 1979), Harris (1979). Crítica del sistema wheelerià. L'estratègia d'excavació: ¿excavació vertical privilegiant la visió seqüencial o excavació horitzontal afavorint la visió conjunta d'estructures contemporànies?. El mètode Barker-Harris-Carandini. De la preeminència de la secció (Wheeler, Lamboglia) a la primàcia del diagrama estratigràfic. Conceptes bàsics. Organització espacial de l'excavació. La quadrícula: base del registre i de la coordinació de materials. Zones i sectors. Control estratigràfic. Seccions en els talls. Seccions acumulatives. Diagrama estratigràfic (Harris Matrix).</p>	<p>. Power Point:</p> <p>- <i>El MRV, Almenara –Puras, Valladolid</i></p> <p>- <i>La Olmeda, Pedrosa de la Vega-Saldaña, Palencia</i></p>	
23 ^a . 23-05	<p>B. VIII.- LA DOCUMENTACIÓ</p> <p>Tema 42.- ¿Què registrar i com registrar-ho?. Un somni impossible: fer reversible l'excavació. Documentació analítica-descriptiva i documentació interpretativa. Documentació, arxiu i publicació.</p> <p>Tema 43.- El registre de dades en l'excavació. Documentació escrita. Del vell diari de camp a les fitxes informatitzades i la Harris Matrix. Organització espacial i registre. Els conceptes bàsics: quadrícula, zona i sector.</p> <p>Tema 44.- Documentació estratigràfica escrita. Unitat estratigràfica (UE), individualització, identificació, numeració i excavació. La descripció sistemàtica de les UUEE: la fitxa d'UE. La fitxa de FET. La fitxa d'ESTRUCTURA.</p>	<p>. Entrega 5è CT</p> <p>. Power Point: <i>Pintia, Padilla-Pesquera de Duero, Valladolid</i></p>	

24 ^a . 29-05	<p>Tema 45.- Documentació estratigràfica escrita. El diagrama estratigràfic. Usos i funcions. Representació de la seqüència, de la fasificació i de la periodització. La gestió i organització espacial (magatzems). En la publicació, discurs i inventari d'UE.</p> <p>Tema 46.- Documentació gràfica. Quan fer una planta? UE, FET, fase, període. Plànols: zona, sector puntual. Seccions als talls i seccions acumulatives. Fixes d'inventari. Alçats. Isonometries i reconstruccions.</p> <p>Tema 47.- Documentació fotogràfica.</p> <p>Tema 48.- Documentació escrita del material.</p> <p>Tema 49.- Una nova dimensió del registre: restitucions i representació d'hipòtesis. Incorporació al sistema de registre de 3D, realitat virtual RV, realitat augmentada RA, de la infografia i les aplicacions multimèdia.</p>	<p>Power Point: <i>Rede Galega Parques Arqueolòxics</i> - <i>San Cibrao de Las, San Amaro-Puxín, Ourense</i></p> <p>- <i>Dolmen de Dombate, Cabana de Bergantiños, A Coruña</i> - <i>Castro de Cidá de Borneiro, Cabana de Bergantiños, A Coruña</i></p>	
25 ^a . 30-05	<p>B IX.- DISCIPLINES I TÈCNiques INTEGRADES.</p> <p>Tema 50.- Ecologia, paleoambient i recursos.</p> <p>Tema 51.- Arqueobotànica I: microrestes. Palinologia: definició, mostreig, tractament, identificació, comptatge, interpretació. Fitologia: definició, mostreig, tractament, identificació, comptatge, interpretació.</p> <p>Tema 52.- Arqueobotànica II: macrorestes. Antracologia: identificació, comptatge, interpretació. Carpologia: identificació, comptatge, interpretació.</p> <p>Tema 53.- Arqueozoologia.</p> <p>Tema 54.- Anàlisi antropològica.</p> <p>Tema 55.- Arqueometria. Geoarqueologia.</p>	<p>. Recollida 5è CT</p> <p>. Power Point: - <i>Campo Lameiro, A Lagoa, Pontevedra</i> - <i>Viladonga, Castro do Rei, Lugo</i></p>	
26 ^a . 05-06	<p>B XI.- ARQUEOLOGIA, PATRIMONI I LEGISLACIÓ.</p> <p>Tema 62.- El patrimoni: la materialitat del passat. Les restes arqueològiques com a font de coneixement i de memòria construïda o identitat col·lectiva. Recuperar, conservar, transmetre i fruit. Models de presentació al públic del patrimoni arqueològic <i>in situ</i>.</p>	<p>. Power Point: - <i>Castro de Santa Trega, A Guarda, Pontevedra</i> - <i>Castro de Baroña, Porto do Son, A Coruña</i> - <i>Castro de Chao Samartín, Grandas de Salime, Asturias</i></p>	
27 ^a . 06-06	<p>TEMA 63.- Normatives i mecanismes de protecció del P.A. Carta arqueològica, inventaris i protecció del patrimoni. Llei del Sòl i intervenció municipal. Arqueologia urbana i normatives específiques d'excavació. Arqueologia i centres històrics. Arqueologia i urbanisme. La protecció del patrimoni arqueològic. Avaluació de dipòsits arqueològics i mapes de risc. Planificació i arqueologia preventiva contra arqueologia d'urgències. L'arqueòleg i la "post-excavació": com deixar el que s'ha excavat. Conservació i manteniment dels jaciments.</p> <p>TEMA 64.- Els textos normatius internacionals. Centres emissors. Cartes, Convenis, Directrius. De la Carta de Atenas 1931 a les Cartes del Restauro, Roma 1972 i 1987. Arqueologia i U.E. Conveni Europeu (1969).</p> <p>TEMA 65.- Legislació espanyola sobre el patrimoni històric-artístic.</p> <p>Llei de 1911 i Decret de 1912. Llei de 1933 i Decret de 1936. Ley 16/1985, de 25 junio del Patrimonio Histórico Español i Real Decreto núm. 111/1986, de 10 de enero, de desarrollo parcial de la ley.</p> <p>TEMA 67.- Legislació de la Generalitat de Catalunya. Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. Decret sobre les intervencions arqueològiques</p> <p>Concepte de patrimoni arqueològic i règims de protecció. Béns culturals d'interès nacional (BCIN): definició, classificació i procediment de declaració.</p>	<p>. Recollida 2ª ressenya</p> <p>. Power Point: - <i>Els parcs arqueològics de Castilla-La Mancha. Alarcos-Calatrava</i> - <i>Segóbriga, Saelices, Cuenca</i></p>	
28 ^a . 12-06	Ajustament temari i tutories		
29 ^a . 13-06	Ajustament temari i tutories		

30ª. 16-06 12h.	Exercici escrit		
31ª. 20-06	Exercici escrit		

Sistema d'avaluació

1) Avaluació continuada

- 5 comentaris de text

- 2 ressenyes

2) 1 exercici escrit.

Consistent en desenvolupar 1 tema a elegir entre dos; definir breument 5 conceptes (p.e., unitat estratigràfica o Pitt Rivers); 1 comentari de text (només aquelles persones que no hagin superat l'avaluació continuada dels comentaris de text).

3) Participació en classes i activitats organitzades

Seminaris i sortides de camp no són activitats obligatòries en atenció a aquells/es estudiants que no poden assistir-hi per raons de treball, familiars, etc., però poden contribuir a l'avaluació final.

L'avaluació final resulta de 8 qualificacions parcials que sobtolen al llarg del curs, més la percepció de l'estudiant a través de la seva participació. Inclou també una component més subjectiva: la valoració de la tendència; és a dir, la nota obtinguda pot superar la mitjana si la tendència es positiva (p.e., un primer comentari inferior als següents, no té perquè ser un llast); mai al contrari.

Bibliografia i recursos d'informació

BIBLIOGRAFIA

ALCINA, L. (Coord.), *Diccionario de Arqueología*, Alianza Editorial, Madrid 1998.

BAHN, P., *Introducción a la Arqueología*, Acento Editorial, Madrid 1998.

BAHN, P. (Assessor editorial), *Arqueología. Guía del pasado humano*, Editorial Blume, Barcelona 2002.

BALLART, J., *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*, Ariel Patrimonio Histórico, Barcelona, 1997.

BARREIRO, D., *Arqueológicas. Hacia una arqueología aplicada*, Ediciones Bellaterra, Barcelona 2013.

BATE, L. F., *El proceso de investigación en arqueología*, Critica, Grijalbo Mondadori, Barcelona 1998.

CARANDINI, A., *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*, Editorial Crítica, Barcelona 1997.

CRIADO, F., *Arqueológicas. La razón perdida*, Ediciones Bellaterra, Barcelona 2013.

DANIEL, G., *Historia de la Arqueología*, Alianza Editorial, Madrid 1974.

DDAA, *Etnoarqueología de la Prehistoria: más allá de la analogía*, Simposio Internacional, Barcelona, 2004, CSIC, Madrid.

DOMINGO, I., BURKE, H., SMITH, C., *Manual de campo del arqueólogo*, Ariel Prehistoria, Barcelona 2007.

FERNÁNDEZ, V. M., *Una arqueología crítica. Ciencia, ética y política en la construcción del pasado*, Crítica, Barcelona 2006.

FRANCOVICH, R., MANACORDA, D., *Diccionario de Arqueología*, Editorial Crítica, Barcelona 2002.

GAMBLE, C., *Arqueología básica*, Ariel, Barcelona 2002.

GARCIA, LI., MIRET, J., MIRÓ, T., RIBÉ, G., *Diccionari d'Arqueologia*, Termcat, Centre de Terminologia, Barcelona 2002.

GARCIA, S., FLOS, N., *Conservación y restauración de bienes arqueológicos*, Editorial Síntesis, Madrid 2008.

GARCÍA SANJUÁN, L., *Introducción al Reconocimiento y Análisis Arqueológico del Territorio*, Ariel Prehistoria, Barcelona 2005.

GARCÍA-DIEZ, M., ZAPATA, L. (eds.) *Técnicas de Análisis y Estudio en Arqueología Prehistórica. De lo técnico a la reconstrucción de los grupos humanos*, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, UPV/EHU, 2013.

GENERALIAT DE CATALUNYA, *Legislació sobre patrimoni cultural*, Legislació Temàtica 7, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, Barcelona 1995.

GONZÁLEZ, A., *La experiencia del otro. Una introducción a la Etnoarqueología*, Akal, Madrid.

GUTIÉRREZ LLORET, S., *Arqueología. Introducción a la historia material de las sociedades del pasado*, Publicacions de la Universitat d'Alacant, Alacant 1997.

HARRIS, E. C., *Principios de estratigrafía arqueológica*, Editorial Crítica, Barcelona 1991.

JOHNSON, M., *Teoría arqueológica. Una introducción*, Ariel Historia, Barcelona 2000.

JOHNSON, A. W., Earle, T., *La evolución de las sociedades humanas*, Ariel Prehistoria, Barcelona 2003.

LÓPEZ-MENCHERO, V. M., *Manual para la puesta en valor del patrimonio arqueológico al aire libre*, Ediciones Trea, Gijón 2012.

- LULL, V., MICÓ, R., *Arqueología del origen del Estado: las teorías*, Bellaterra, Barcelona 2007.
- MANNONI, T., GIANNICHEDDA, E., *Arqueología de la producción*, Ariel, Barcelona 2004.
- MC INTOSH, J., *Guía práctica de arqueología*, Ed. Hermann Blume, Madrid 1987.
- MENÉNDEZ, M., JIMENO, A., FERNÁNDEZ, V. M., *Diccionario de Prehistoria*, Alianza Editorial, Madrid 2011 (2ª edición).
- PÉREZ-JUEZ GIL, A., *Gestión del patrimonio Arqueológico*, Ariel, Barcelona 2006.
- QUEROL, M. A., *Manual de Gestión del Patrimonio Cultural*, Ediciones Akal S.A., Madrid 2010.
- QUEROL, M. A., MARTÍNEZ, B., *La gestión del patrimonio arqueológico en España*, Alianza Universidad Textos, Madrid 1996.
- QUIRÓS CASTILLO, J. A. (Dir.), *La materialidad de la historia. La arqueología en los inicios del siglo XXI*, Ediciones Akal S.A., Madrid 2013.
- RAMOS, M., GONZÁLEZ, J.E., BAENA, J., *Arqueología Experimental en la Península Ibérica. Investigación, didáctica y patrimonio*. Asociación Española de Arqueología Experimental, Santander, 2007.
- RENFREW, C., BAHN, P., *Arqueología. Teorías, Métodos y Prácticas*, Akal Ediciones, Madrid 1993 (Segona edició revisada 2012).
- RENFREW, C., BAHN, P. (eds.), *Arqueología. Conceptos clave*, Akal, Madrid 2008.
- REYNOLDS, P.J., *Etnoarqueología experimental. Una perspectiva de futur*, Eumo, Vic. 1988.
- RODRÍGUEZ TEMIÑO, I., *Arqueología urbana en España*, Ariel Patrimonio, Barcelona 2004.
- RODRÍGUEZ TEMIÑO, I., *Indianas Jones sin futuro. La lucha contra el expolio del patrimonio arqueológico*, JAS Arqueología Editorial, Madrid 2012.
- ROSKAMS, S., *Teoría y práctica de la excavación*, Editorial Crítica, Barcelona 2003.
- SANTACANA, J., HERNÁNDEZ, F.X., *Museología crítica*, Ediciones Trea, Gijón 2006.
- SANTACANA, J., MASRIERA, C., *La arqueología reconstructiva y el factor didáctico*, Ediciones Trea, Gijón 2012.
- Atenció al bloc de Joan Santacana:
didacticadelpatrimonicultural.blogspot.com.es